

Predstava o slovanskej svetovej literatúre ako základe slovenskej národnej identity podľa Ľudovíta Štúra

MARTA FÜLÖPOVÁ

DOI: 10.31577/WLS.2025.17.4.2

© Institute of World Literature

Slovak Academy of Sciences

© Marta Fülöpová 2025

Licensed under CC BY-NC-ND 4.0

The idea of Slavic world literature as the basis of Slovak national identity according to Ľudovít Štúr

Ľudovít Štúr. Slovak Romanticism. Nationalism. World literature.

This article analyzes the role of literary-theoretical thinking about world literature in the ideology of Slovak Romantic nationalism. According to Ľudovít Štúr (1815–1856), the leader of the Slovak national revival movement, the contribution and value of the Slavs was to be determined by literature: in the future, the Slavs were to produce what Goethe understood as “world literature”. Based on his analysis of Slavic folklore, Štúr attempted to define what belonged to this literature and what did not. His reflections represent a unique model of national identity based on the creation of a world literature. The concluding section of the article addresses the question of the possibility of consciously creating world literature.

Štúdiá vznikla v rámci grantu VEGA 2/0127/23 „Slovenská literatúra v medziliterárnych a transkultúrnych súvislostiach“.

Marta Fülöpová

Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy

Filozofická fakulta

Univerzita Komenského

Bratislava

Slovenská republika

marta.fulopova@uniba.sk

ORCID: 0000-0002-3732-8144

V procese formovania moderného slovenského národa v 19. storočí zohrávala predstava svetovosti literatúry dôležitú úlohu. Podľa Ľudovíta Štúra, ktorý utváral smerovanie aj centrálnu ideu slovenského romantického nacionalizmu, prínos a hodnota Slovanov pre svet mali byť dané literatúrou: Slovania mali tvoriť diela „poézie sveta“ ([1846] 2007, 195). Základnou charakteristikou tejto literatúry, ktorá pravdepodobne mala znamenať uskutočnenie goetheovskej predstavy o svetovej literatúre a pre ktorú používam termín slovanská svetová literatúra, mala byť kresťanská duchovnosť: svojimi kvalitami mala prispieť k tomu, aby ľudstvo žilo harmonicky, zjednotené s prírodou a smerovalo k spásu. O vlastnej slovenskej literatúre Štúr neuvažoval ako o malej alebo periférnej, ale ako o súčasť slovenskej, keďže Slovania boli dobovo chápaní ako jazykovo rozdelený národ so spoločným pôvodom (Leerssen – Beller 2007, 238) alebo aj ako jeden národ s viacerými kmeňmi. V tomto smere Štúr použil etymologický argument na úrovni vtedajšieho poznania, aby prisúdil Slovanom literatúru ako vrcholný prejav národného ducha: Slovania ako „národ slova“ mali byť predurčení k tomu, aby svet obdarovali slovnou tvorbou v súlade s vlastným národným duchom. Štúrova predstava svetovej slovanskej literatúry predstavuje unikátny model národnej identity založenej na literatúre, ktorá mala byť legitimizáciou existencie národa.

Termín „poézia sveta“ Štúr použil vo svojej *Náuke reči slovenskej* (1846): „Táto poézia sveta, ako ju všetkým právom nazvať môžeme, očakáva, pravda, ešte len veľkých duchov, ktorí ju vo večne pekných výtvoroch vystavia, ale už teraz takrieknuc v svojom len prirodzenom stave je ohromná a svedectvo jasné o velikej bohatosti ducha slovanského dávajúca“ (2007, 195). Tému literatúry ako dejinnému poslaniu Slovanov sa Štúr venoval vo svojich prednáškach na Katedre reči a literatúry česko-slovanskej na evanjelickom lýceu v Prešporku. Prednášky prebiehali od jeho návratu zo štúdií v Halle v roku 1840 až do jeho vynúteného odchodu z lýcea ku koncu roku 1843. V roku 1844 pokračoval nimi vo svojom byte. Jeho vlastný zápis prednášok sa nezachoval, ale na základe poznámok Štúrových žiakov, datovaných do obdobia rokov 1843 – 1844, ich zrekonštruoval literárny historik Pavol Vongrej (1987, 7).¹ Po revolučných rokoch 1848 – 1849 sa prednášky stali základom ďalšieho Štúrovho spisu *O národných písních a pověstech plemen slovanských* (1853), v ktorom sa venoval detailnému rozboru slovanského folklóru z hľadiska tematiky a obraznosti. Touto analýzou sa Štúr chcel dopracovať k charakteristike slovanského národného ducha (Čúzy 2012, 35) a slovanskej poézie, ktorá by mala mať atribút svetovosti. Vymedzil niektoré jej poetologické aspekty, napríklad preferované témy (príroda v spojení s duchovným obsahom, rodinná láska, dráma odchodu od rodiny, aby hrdina mohol bojovať za národ a vlasť), trópy (prírodno-psychologické paralelizmy, alegórie a symboly), ale aj to, čo do tejto literatúry nepatrí (zameranie sa na subjekt, romantická samovražda, prírodné metafory, ktoré porovnávajú vonkajšie charakteristiky predmetov, čiernokňažníctvo, zúfanie, nariekanie nad vlastným osudom). V prednáškach, ako aj v spise sa okrem iných zdrojov (ako napríklad Heglova *Estetika*, 1835 – 1838) Štúr inšpiroval prácou ukrajinsko-ruského slavistu Osipa Maksimoviča Bodánskeho *O narodnoj poezii slavijskich plemen* dokončeného v roku 1837.² Ďalším nemenej dôležitým zdrojom boli zbierky ľudovej slovesnosti *Písne světské lidu slovenského*

v *Uhřích* (1823, 1827) a *Národní spievanky* (1834 – 1835) Jána Kollára, ktorého myšlienky o slovenskom folklóre Štúr prebral takmer v celom rozsahu.

Štúrove úvahy o akosti a úlohe slovanskej literatúry (za ktorej súčasť považoval aj slovenskú literatúru) ukazujú spoločné znaky s koncepciou „Weltliteratur“, ako ju poňímal Johann Wolfgang von Goethe. Podľa zhrnutia amerického komparatistu Johna Pizera, Goethe nevnímal svetovú literatúru ako negáciu národných literatúr, ale ako sieť ich vzájomného dialógu a zrkadlenia. Národné literatúry sa podľa Goetheho mali otvoriť svetu, aby si prostredníctvom výmeny kultúrnych hodnôt jednotlivé národy pomáhali v rozvoji. Goethe nechápal národnosť ako prekážku univerzálnosti: tvrdil, že každé veľké dielo vyrastá z konkrétneho národa a jazyka, no má potenciál prekročiť ich hranice. Svetová literatúra u Goetheho mala mravnú a kultúrnu funkciu. Mala slúžiť ako prostriedok zmiernenia konfliktov a podporovať porozumenie medzi národmi (Pizer 2006, 18 – 25, 40 – 44).

Ján Kollár, jeden z najvplyvnejších mysliteľov národného hnutia Slovanov v habsburskej monarchii, sa s Goethem stretol počas svojich štúdií v Jene v roku 1817. Aj pod vplyvom úvah nemeckého mysliteľa Kollár³ vypracoval koncept slovanskej vzájomnosti. Tá mala predstaviť jednotu slovanských kmeňov sprostredkovanú vzájomnou kultúrnou výmenou a komunikáciou vzdelancov. Svoju koncepciu uverejnil Kollár pod názvom „O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečímí slavskými“ (almanach *Hronka*, 1836). Na jeho idey tvorivo nadviazal Štúr, keď o slovanskej literatúre uvažoval ako o svetovej. Pre Štúra rozpor medzi svetovosťou a vlastnou národnou akosťou neexistoval – národné pokladal za svetové. Ako Slovan vnímal seba ako člena početného národa, najväčšieho v Európe. Jeho ašpirovanie k veľkosti však mohlo pochádzať aj z uhorského „dedičstva“ Slovákov. Uhorská identita, ku ktorej sa do konca 19. storočia hlásili aj Slováci, tiež tendovala k veľkosti: Maďari sa považovali za veľký národ s výnimočným poslaním, čoho dôkazom mali byť ich dejiny, štátnosť aj kultúra. Prechod ku konceptu malého (česko)slovenského národa v myslení slovenských národovcov bol pomalý a trval až do 20. storočia.⁴

NA VRCHOLE JE SLOVO

Predstavitelia slovenského národného hnutia, zväčša členovia evanjelickej honorácie, sa na dobové centrá kultúry napájali priamo (porov. Beecroft 2008, 91), viacerí z nich sa vzdelávali na nemeckých protestantských univerzitách (napríklad sám Kollár, ale aj Karol Kuzmány, Jonáš Záborský, Andrej Sládkovič či Ján Kalinčiak). Na ich vnímanie slovanskej literatúry mali popri Goethem veľký dosah aj práce Johanna Gottfrieda von Herdera. V šestnástej knihe svojho diela *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (Idey k filozofii dejín ľudstva, 1791) Herder znázornil slovanské národy ako roľníkov žijúcich v súlade s prírodou, ktorí svojou pracovitosťou pretvárajú krajiny na idylu a ktorých čaká lepšia budúcnosť, keď sa zbavia svojich pút ([1791] 1800, 482 – 484). Európsky heteroobraz Slovanov sa totiž odvíjal napríklad aj od faktu, že výraz pre otroka vo viacerých európskych jazykoch bol odvodený z etnonyma *Slavus*. Francúzsky filozof Voltaire napríklad tvrdil, že Slovania nie sú schopní formovať a udržať si vlastné štáty (Leerssen – Beller 2007, 239). Štátnym útvarom zo Slovanov disponovali v danej dobe iba Rusi, kým ostatné slovanské „kmene“ (viaceré

s históriou vlastného kráľovstva, ako napríklad Česi, Chorváti) žili v Habsburskej monarchii alebo rozdelené medzi inými krajinami (Poliaci). Tieto názory verejnej mienky si uvedomovali aj slovenskí vzdelanci. Štúr sa k tomu vo svojich prednáškach vyjadril nasledovne: „Jedni nás odsudzujú k divokým Aziatom, že nemáme budúcnosti božej, že nemáme povolanie, že sme len služobníci, dačo vznešeného vykonať neschopní!“ (1987, 28).

Herderov naratív o Slovanoch niektorí predstavitelia národného hnutia prijali a aplikovali (napríklad Kollár začal so zbieraním folklórnej poézie), iní sa k nemu stavali kriticky alebo s ním viedli diskusiu (Štúr prijímal tézu o ľudovosti ako nositeľke pozitívnych hodnôt, ale v článku ahistorickosť a nekultúrnosť razantne odmietal, ako to vidno napríklad v jeho článku „Zásluhy Slovanov o európsku civilizáciu“, 1840). Hodnoty, ktoré slovenskí myslitelia pripisovali Slovanom, vyplývali z Herderovho opisu Slovanov, ako aj z hodnôt romantizmu: blízky vzťah k prírode, organické, pravé a autentické bytie, duchovnosť, harmonickosť, pokoj a zbožnosť. Romantický nacionalizmus totiž každému národu prisudzoval národný charakter, ktorý mal vyplývať z akosti jeho národného ducha, čím sa národy mali od seba odlišovať. Jednotlivé nacionalizmy o svojich kvalitách uvažovali aj v rozmeroch „božieho plánu“, skúmali aj to, čo chce ich vlastnosťami dať Boh svetu. Romantický nacionalizmus bol totiž hlboko ukotvený v kresťanstve, poetika romantizmu hlásala návrat k stredoveku, ku kresťanskej mystike a k autenticky prežíanej duchovnosti.

Slovania podľa Kollára aj Štúra mali vytvoriť vrcholnú poéziu sveta, ktorá mala byť syntézou dovtedajších národných literatúr, formovaných národnými prejavmi ducha. Slovenská poézia mala zjednotiť všetko hodnotné z dovtedajších literatúr. Kollár to v predhovore k prvému zväzku zbierky slovenských ľudových piesní *Písne svetské lidu slovenského v Uhřích* (1823) formuloval takto:

Duch básnictví chýlí se u jiných národů hned více k dobrodružství (Spanielé), hned více k náruživostem (Vlachové), hned více ku vtipnosti a zdořilosti (Francouzi), hned více k rozčilenosti a sentimentálnosti (Anglové), hned více k rozumování (Němci), u Slovanů zdá se básnictví býti plod, na kterém pod praporcem obrazotvornosti všechny duše moci rovný podíl mají. (Kollár – Šafárik [1823] 1988, 37)

Aj podľa Štúra mala byť slovenská poézia zhrnutím „všetkých poezií, [...] doplnením všetkého, čo je nedovŕšené, [...] oslávením boha vo svete“ (1987, 50). Východisko k predstave, že slovenská literatúra dosiahne takýto štatút, tvoril predpokladaný špecifický vzťah Slovanov k jazyku, k slovu (považovanému za vrcholný prejav ducha). Štúr sa pri svojej argumentácii opieral o dobovú etymológiu: Slovania ako „národ slova“ mali byť predurčení k tomu, aby produkovali slovesnú tvorbu, lebo to bolo v súlade s ich národným duchom. Štúr o tom vo svojom spise *O národních písních a pověstech plemen slovanských*, ktorý vyšiel v Prahe v roku 1853, uvažoval takto:

Národ slovný čili zpěvný, národ, jenž si od vlastnosti této sám jméno dal slovanský, stojí v tomto ohledu výše nade všemi svými bratry indoevropskými. [...] Slované ale vyslovovali se slovem, a ve zpěvích znázornili duši a mysl svou. Že ale Slované nejlidštější tento způsob vyslovení se sobě vyvolili a oblíbili, musí být i duše jejich lidštější než oněch, a více v ní než v jiných svatého ohně tohto. Slovo a píseň jest jejich vlastností nejprůslušnější ba takorča uměním národním. (4)

Na poli slova Slovania mali prevyšovať všetky ostatné národy:

V samé prírode stojí tvorové hlasem obdaření výše i v organické ústrojnosti, nežli tvorové němí. Co v přírodě spatřujeme, to samo jest pravdou i v světě duchovním. Nejdokonalejší a nejlidštější způsob, sdíleti jiným co leží v duši, co ju zaujalo a přebírá, jest slovo, a nejkrásnější a nejpůsobnější představení toho stává se písní a zpěvem. (4)

Táto argumentácia mala aj metafyzický rozsah, lebo spájala Slovanov priamo s evanjeliom sv. Jána, ktorý stotožňoval Krista so slovom: „Na počiatku bolo Slovo a Slovo bolo u Boha a to Slovo bolo Boh. Ono bolo na počiatku u Boha. Všetko povstalo skrze neho a bez neho nepovstalo nič z toho, čo povstalo. [...] A Slovo sa telom stalo a prebývalo medzi nami. A my sme uvideli jeho slávu, slávu, akú má od Otca jednorodený Syn, plný milosti a pravdy“ (Jn 1, 1 – 3, 14). V tomto kontexte Slovania ako národ slova mali špecificky sprostredkovať Krista a obrátiť odkresťančenú Európu späť k Bohu. Od slovnej podstaty Slovanov sa mal odvíjať aj ich vzťah k poézii, ktorá sa mala prejavovať v slovanskej folklórnej tvorbe, pokladanej slovanskými mysliteľmi za výnimočnú a nadradenú iným národom.

Ďalším, synergickým dôkazom neobyčajného puta Slovanov k poézii mala byť aj ich spevavosť považovaná za ich dištinktívnu národnú vlastnosť. Aj tieto úvahy čiastočne vychádzali z Herdera, ktorý vo svojej zbierke *Stimmen der Völker in Liedern* (Hlasy národov v piesňach, 1778 – 1779) uverejnil aj slovanské folklórne piesne. V úvode druhého zväzku zbierky slovenských folklórnych piesní *Písne světské lidu slovenského v Uhřích* (1827) Kollár na základe citátov od viacerých nemeckých a maďarských autorov dokazoval, že spevavosť je špeciálna slovanská národná charakteristika. Štúr preto mohol tvrdiť, že „udomácnily se na něm a zakvitly slovo a píseň, i staly se uměním naším národním“ (1853, 4). To, že by Slovania mali byť spevnejší ako iné národy a ich ľudová tvorba by mala byť bohatšia ako folklór iných národov, Štúr pokladal za východiskovú tézu, ktorej platnosť nedokazoval. Jednoducho sa scholasticky oprel o podobné tvrdenia predchádzajúcich autorít a odvolával sa na to ako na všeobecne známy fakt.

Samozrejme, Štúr aj tu čerpal z dobovej filozofie a estetiky, ktorá považovala hlas, spev a slovo za vrcholný prejav ducha, podobne ako hudbu (ale aj hudobnosť, melodickosť, ľubozvučnosť reči). Pieseň a v súvislosti s ňou „básnictvo“ však pokladal za druh umenia, ktorý je špecificky vlastný Slovanom. Slovanská ľudová poézia mala byť podľa Štúra dôkazom výnimočnosti a nadradenosti slovanského ducha nad ostatnými národmi a sama osebe mohla byť tou „svetovou literatúrou“, ktorú Slovania mohli ponúknuť svetu, lebo obsahovala hodnoty, potrebné pre obrodienie sveta.

ETICKÁ PRÍRODNÁ OBRAZNOSŤ AKO ZÁKLAD SVETOVOSTI

Vo svojom spise *O národních písniích a pověstech plemen slovanských* na základe analýzy slovanského folklóru sa Štúr snažil opísať slovanského národného ducha a tým aj charakterizovať, ako mala táto svetová literatúra Slovanov vyzeráť: akým témam by sa mala venovať, aké konflikty by mala riešiť, aké city vyjadrovať, akých hrdinov zobrazovať, akú obraznosť používať – ale aj to, čo do tejto literatúry nemalo patriť.

Čo sa týka samotnej obraznosti tejto očakávanej slovanskej literatúry, Štúr ju odvíjal od vlastnej definície poézie: „objatie sa ducha s predmetom; alebo preniknutie a spojenie sa ducha s prírodou“ (1987, 26), mala teda pomocou obrazov z viditeľného sveta odhaľovať neviditeľný svet ducha. Idea v slovanskej poézii podľa Štúra mala byť vyjadrená pomocou prírodného obrazu, ktorého preferenciu považoval za špecificky vlastnú slovanskej poézii: „poézia naša slovanská bude oslávenie všetkého toho, čo je skutočne duchovné, pravé; a tohto význam – takrečeno analógia – bude príroda“ (44 – 45). Prírodnú obraznosť Štúr chápal ako prejav národného ducha Slovanov. Podľa neho u Slovana „myšlienka oblek míti musí, u ktorého jen ponětí s předmět-ností spojené úplné živosti nabývá, který neurčuje věci z odtaženého pomyslu, zahrnuje v myšlénku vlasti lidí i zem spolu, jemu žije toliko jedno s druhým“ (1853, 104 – 105). Základom týchto obrazov je podľa Štúra spoločné citové prežívanie človeka a prírody (človek smúti – lesy sú temné), ktoré malo vyplývať z princípu vnútornej totožnosti, jednoty ducha a prírody, špecificky sa uskutočňujúcej a vyjadrenej v slovanskej poézii. Na základe jeho príkladov mali medzi špecifické prírodné trópy slovanskej poézie patriť – dnešnou terminológiou – prírodné paralelizmy, prírodné symboly a tiež trópy antropomorfizácie a personifikácie, v ktorých sa uskutočňovalo objatie ducha s hmotou.

Prírodná obraznosť mala teda predstavovať ten nový rozmer slovanskej poézie, ktorým sa táto mala odlišovať od iných literatúr aj v rovine obraznosti a ktorou mala zavŕšiť predchádzajúce etapy vývinu umenia (symbolickú, klasickú a romantickú). Romantickému umeniu (kresťanskému umeniu, ktorého nositeľmi boli európske národy a vznikalo od čias stredoveku) vyčítal Štúr práve to, že síce bolo naplnené kresťanským duchom, ale tento duch bol odtrhnutý od hmoty, od prírody. Duch v ňom podľa Štúra (nadväzujúceho na Hegla) potláčal matériu, čo viedlo k odpojeniu sa od prírody a k narušeniu harmónie s prevahou ducha vo forme subjektu. Za takúto deformáciu považoval napríklad vypätý subjektivismus Byronovej poézie, ktorý odmietal ako neumelecký, keďže sa v ňom neuskutočňovalo objatie ducha s predmetnosťou. Zavrhol nielen Byrona, ale aj germánsku kultúru, lebo ju pokladal za úpadkovú. Podľa neho človek si v nej prisvojil príliš veľa práva, chcel všetko riadiť vlastnou vôľou a myslou, preto do poézie prinášal „zjaviská, ktoré sú duchu docela odporne [...] náruživosti, pomstu“ (Štúr 1987, 42), čo mohlo vyústiť do sebaďuštruktúry. Z východu Európy, od Slovanov mala prísť do Európy nová duchovnosť prostredníctvom ich poézie (23). Slovania mali svetu priniesť lásku, ktorá podľa sv. Jána bola vlastnou podstatou kresťanského Boha. Slovanská poézia mala byť oslávením Boha vo všetkom, hlásaním čistej lásky a harmóniou sveta (44 – 46), mala ponúkať všetko „hodnotné, tajomné, vychádzajúce z vyššieho, Božieho plánu, a preto s ním harmonické“ (Somolayová 2012, 207). Podľa Štúra „[v] poézii slovanskej musí byť všetko, čokoľvek je čisto duchovné, musia byť všetci jednotlivci len vyplnitelia vznešeného a veľkého ducha a služba v tomto sú predmety poézie slovanskej – napríklad náboženstvo, národ a tak ďalej“ (1987, 45). Tento model akceptoval aj Štúrov spolupracovník Jozef Miloslav Hurban, ktorý predstavu etickosti slovanskej literatúry špecifikoval vo svojej literárnohistorickej stati „Slovensko a jeho život literárny“ (1846 – 1851), ale aj vo svojich recenziách a kritikách (najobsiahlejšie v recenzii „Básně

Karla Sabinu“; 1841). Slovenská poézia mala podľa neho vo všetkých smeroch reprezentovať pozitívne vlastnosti, mala poskytovať morálny vzor a útočisko, jej fungovanie a vplyv mali byť na čitateľa harmonizujúce: „prijíma do svojho pokojného lona a naplňa novým duchom pre sväté boje, posilňuje ustatú dušu, cit plný horkosti občerstvuje malebnejšími nádejami, a tak nás upokojuje, spája so svetom a vynáša smelou peruťou nad priepasti, čo hrozia pohltiť nás“ ([1841] 2014, 343). Podľa Hurbana práve diela slovenskej poézie mali vyznievať upokojujúco, utišujúco a mali zvestovať radosť.

Táto transcendentálna poetika nedovoľovala zobrazovať nič nemorálne, lebo to by nebolo v súlade s národným duchom Slovanov. Ako nenárodné Štúr aj Hurban odmietali všetko, čo by narušalo harmóniu, a všetko, čo nebolo duchovného charakteru. Hurban z literatúry vylučoval témy a motívy ako napríklad „krčvité zvijanie sa pod bremenom osudu“, zúfanie, zameranosť na seba, horekovanie nad sebou vo svojom rozorvanom vnútri, priepasti nerestí, náruživosť, smrť a hrob (345), lebo tieto prvky podľa neho nemajú moc podvihnúť národ a viesť ho k lepšej budúcnosti. Konceptia ústila napríklad do vylúčenia zobrazovania romantickej lásky, lebo tá podľa týchto autorov bola zameraná na samotný subjekt (navyše problematicky vnímali aj telesnosť) a v romantizme sa s takouto láskou často spájali pocity zúfalstva a motív samovraždy (podľa Štúra: „[u] nás za lásku, česť a vernosť nik nezozmiera“; 1987, 45).

Ako som spomínala, kvality budúcej svetovej slovenskej literatúry nachádzal Štúr vo folklóre. Avšak národný duch podľa neho ešte stále čakal na svoje vyjadrenie aj prostredníctvom individuálneho génia slovenských básnikov. Slovania ešte nenapísali „čisto slovenské dielo poetické“, lebo tí, ktorých tvorba by prichádzala do úvahy – Adam Miczkiewicz, Kollár a Alexander S. Puškin – „nevystavili čistú slovenskú poéziu – mnoho v nich ešte cudzích živlov je natkané“ (Štúr 1987, 46). Ktovie, či by ako realizáciu svojej predstavy prijal tvorbu Ivana S. Turgeneva, Leva N. Tolstého či Fiodora M. Dostojevského, o ktorej francúzsky diplomat a spisovateľ Eugène-Melchior de Vogüé koncom 19. storočia napísal, že má dobré účinky na dušu a drží sa evanjelia (cit. podľa Škultéty [1927] 1958, 357).

ZÁVER

Štúrov vplyv a entuziazmus mal dosah na romantickú generáciu slovenských tvorcov literatúry, i keď tí, samozrejme, neaplikovali jeho učenie prvoplánovo, a mnohí ho ani neprijímali. Jeho úvahy prispeli síce k zvyšovaniu národného sebavedomia, ale súčasne vyvíjali na tvorcov veľký tlak a kládli na ich plecia veľkú zodpovednosť. Zaväzovali ich totiž k písaniu sebavedomej, presne zacielenej literatúry, ktorá mala prekročiť národné hranice. Táto literatúra mala byť pre svet ozdravná a doslovne blahodarná: ľudí a národy mala nasmerovať k harmónii, ktorej zdrojom je kresťanský Boh. Štúrova teória bola súčasne aj značne ideologicky zúžená: nezohľadňovala, potláčala a popierala mnohé aspekty ľudského bytia, naplnenie jeho modelu bolo preto viac než problematique.

Jeho koncepciu by sme v istom zmysle slova mohli považovať za pokus o terapeutickú literatúru zameranú na ozdravné pôsobenie na dušu (i keď Štúrovi prav-

depodobne išlo viac o ducha). Literárna tvorba, ktorá sa riadi predstavou o svojom dosahu, však často stráca vnútornú pravdivosť a tým aj schopnosť skutočne pôsobiť. Intencionálne tvorenie totiž vychádza z obrazu recipienta, o ktorom autor vie menej než o sebe samom. Opiera sa teda skôr o vlastné predpoklady a očakávania, čo vedie k výraznej redukcii zobrazovaného (Jakobovits 2021, 122 – 128). Naopak, fikčný text, ktorý vyrastá z autentického postoja, dokáže v čitateľovi vyvolať hlbší empatický a reflexívny zážitok, a práve ten je základom jeho ozdravného účinku (porov. Martínez 2020). Problematickým je aj národnoideologické rámcovanie literatúry. Ideológia totiž často potláča tvorbu, ktorá by komplexne zachytávala rozpornú ľudskú skúsenosť. Normatívne a angažované poetiky redukujú skutočnosť a ľahko sa môžu stať nástrojom potláčania tých, ktorých prežívanie či akosť nezodpovedá stanoveným pravidlám.

V inej rovine sa však terapeutický rozmer Štúrom prezentovanej slovanskej svetovej literatúry v istom zmysle potvrdzuje. Prírodnú tropiku, ktorú Štúr presadzoval (ako napríklad prírodné symboly a paralelizmy), možno v podstate považovať za príklad archetypálnej obraznosti, ktorá si nachádza využitie pri vybraných psychoterapeutických prístupoch. Používajú ju napríklad tie, ktoré sa opierajú o učenie švajčiarskeho lekára a psychiatra Carla Gustava Junga.⁵ Avšak slovanské rozprávky a slovanská folklórna obraznosť zďaleka nie sú jediné, ktoré majú v súčasnosti terapeutické využitie.

Štúr vo svojej tvorbe prezentoval predstavu veľkého slovanského národa, ale východiskom k tomu bolo vedomie ohrozenia Slovanov v Uhorsku. Jeho zdôrazňovanie veľkosti a hodnotnosti Slovanov pre svet preto možno interpretovať ako kompenzačný mechanizmus pre pocit bezmocnosti, malosti a nebezpečenstva. Na prekonanie tohto pocitu vypracoval unikátny model, podľa ktorého veľkosť Slovanov mala spočívať práve v tom, že svetu majú dať svetovú literatúru v pravom zmysle slova. Jeho model nesie znaky sebaobrany a sebaafirmácie, pripomína náboženské apologetiky a rovnako ako tie vykazuje znaky myšlienkovvej rigidnosti – ale aj ideologickej vynaliezavosti.

POZNÁMKY

¹ Pred Vongrejšovou rekonštrukciou Štúrových prednášok vyšla ich skrátená a cenzurovaná verzia aj v časopise *Orol* v roku 1875 v redakcii Andreja Trúchleho-Sytnianskeho (Vongrej 1987, 8).

² Bodanskij v roku 1836 trávil istý čas aj v Prešporku a so Štúrom sa stretol v Halle (Brťán 1965, 145).

³ Nie náhodou nazval Kollára maďarský slavista Róbert Kiss Szemán „slovanským Goethem“ (2014).

⁴ V českom národnom hnutí tento pohyb možno identifikovať od 20. rokov 19. storočia (Macura 2015, 184 – 190) a súvisel s romantickým historizmom v podobe tradície vlastného kráľovstva (čím sa bránili tomu, keď sa o Slovanoch referovalo ako o národe bez dejín), ale aj s kultúrou *biedermeieru* a s láskou k tomu, čo je malé, ohraničené a naše.

⁵ Slovanské rozprávky zohrávajú dôležitú úlohu aj pri rôznych rozprávkových terapiách, terapeuti si ich s obľubou volia ako východiskové texty k liečebnému a rozvojovému pôsobeniu na klientov.

LITERATÚRA

- Biblia*. Ekumenický preklad. Dostupné na: biblia.sk [cit. 21. 10. 2025].
- Beecroft, Alexander. 2008. „World Literature without a Hyphen: Towards a Typology of Literary Systems.“ *New Left Review* 54: 87 – 100.
- Brtáň, Rudolf. 1965. „Z neznámej pozostalosti Sreznevského a Preisa.“ In *Literárny archív*, 145 – 156. Martin: Matica slovenská.
- Čúzy, Ladislav. 2012. „Ľudovít Štúr a romantizmus.“ In *Nové kontexty života a diela Ľudovíta Štúra*, ed. Beáta Mihalkovičová, 27 – 36. Modra: Modranská muzeálna spoločnosť.
- Herder, Johann Gottfried von. [1784 – 1791] 1800. *Outlines of a Philosophy of the History of Man*. Prel. T. Churchill. London: J. Johnson, St. Paul's Church-Yard by Luke Hansard.
- Hurban, Jozef Miloslav. [1846 – 1851] 1983. „Slovensko a jeho život literárny.“ In *Dielo II*, Jozef Miloslav Hurban, ed. Viera Bosáková, upravil Rudolf Chmel, 11 – 206. Bratislava: Tatran
- Hurban, Jozef Miloslav. [1841] 2014. „Básne Karla Sabinu.“ In *Prózy a články*, Jozef Miloslav Hurban, ed. René Bílik, 343 – 353. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV.
- Jakobovits, Kitti. 2021. *Irodalomterápia: A könyvespolcód pszichológusszemmel*. Budapest: Kulcslyuk Kiadó.
- Kiss Szemán, Róbert. 2014. *Slovanský Goethe v Pešti: Ján Kollár a národný emblematicus stredoevropských Slovanů*. Praha: Akropolis.
- Kollár, Ján – Šafárik, Pavol Jozef. [1823, 1827] 1988. *Piesne svetské ľudu slovenského v Uhorsku*. Ed. Ladislav Galko. Bratislava: Tatran.
- Leerssen, Joep – Beller, Manfred. 2007. *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*. Amsterdam – New York: Rodopi.
- Macura, Vladimír. 2015. *Znamení zrodu a české sny*. Praha: Academia.
- Martínez, Matías. 2020. „Authenticity in Narratology and in Literary Studies.“ In *Narrative Factuality: A Handbook*, eds. Monika Fludernik – Marie-Laure Ryan, 521 – 532. Berlín – Boston: De Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110486278-036>.
- Pizer, John. 2006. *The Idea of World Literature: History and Pedagogical Practice*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Somolayová, Ľubica. 2012. „Mystické momenty v poézii S. B. Hroboňa.“ *Romanoslavica* 48, 2: 195 – 209.
- Škultéty, Jozef. [1927] 1958. „Timrava šesťdesiatročná.“ In *Timrava v kritike a spomienkach*, eds. Ivan Kusý – Zora Jesenská – Alexander Matuška, 349 – 361. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.
- Štúr, Ľudovít. 1853. *O národných písniach a povéstech plemen slovanských*. Praha: V kommissi u Františka Řivnáče.
- Štúr, Ľudovít. [1843 – 1844] 1987. *O poézii slovanskej*. Ed. Pavol Vongrej. Martin: Matica slovenská.
- Štúr, Ľudovít. [1846] 2006. „Náuka reči slovanskej.“ In *Dielo*, Ľudovít Štúr, ed. Rudolf Chmel, 187 – 200. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV.
- Vongrej, Pavol. 1982. *Zlomky z romantizmu*. Bratislava: Tatran.
- Vongrej, Pavol. 1987. „Predslov: Štúrova poézia slovanská.“ In *O poézii slovanskej*, Ľudovít Štúr, 5 – 22. Martin: Matica slovenská.